

PREZES
NACZELNEJ RADY ADWOKACKIEJ
Przemysław Rosati

Warszawa, 21 listopada 2024 roku

Pani
Barbara Nowacka
Minister Edukacji

NRA.142-R.1.2024

Dot. DKO-WPP.0231.2.2024.MM

Szanowna Pani Minister,

W załączeniu przekazuję uwagi Instytutu Legislacji i Prac Parlamentarnych przy Naczelnej Radzie Adwokackiej do projektu rozporządzenia zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (nr 41 w wykazie prac legislacyjnych Ministra Edukacji) oraz uwagi do projektu rozporządzenia zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (nr 42 w wykazie prac legislacyjnych Ministra Edukacji).

Z poważaniem,

Uwagi Instytutu Legislacji i Prac Parlamentarnych przy Naczelnej Radzie Adwokackiej
do projektu rozporządzenia zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej
kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum
oraz branżowej szkoły II stopnia (nr 41 w wykazie prac legislacyjnych Ministra Edukacji)

I. Przedmiot opinii

Przedmiotem niniejszej opinii jest projekt rozporządzenia w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (nr 41 w wykazie prac legislacyjnych Ministra Edukacji). Opinia zawiera uwagi Instytutu Legislacji przy Naczelnej Radzie Adwokackiej formułowane w ramach konsultacji publicznych.

II. Uwagi ogólne

Projektowane rozporządzenie obejmuje zmiany w zakresie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia. Zmiany te miałyby polegać m.in. na wprowadzeniu przedmiotu „edukacja obywatelska”, którego celami kształcenia są: rozumienie sfery publicznej, rozumienie oraz poszanowanie wartości i zasad demokracji, zainteresowanie sferą publiczną i posiadanie własnych opinii, poszanowanie opinii innych osób, zaangażowanie obywatelskie oraz wpływanie na władze publiczne i interakcje państwo-obywatel.

W projekcie przedstawione zostały szczegółowe wymagania dotyczące wiedzy i umiejętności uczniów. Z aprobatą należy przyjąć fakt, że wśród nich (zwłaszcza w dziale IV. Demokracja i prawo oraz w dziale V. Polska – Władza, świat polityki i sfera publiczna) wymienione zostały umiejętności związane z obszarem zagadnień prawnych, m.in. omówienie umowy o pracę i umów cywilnoprawnych, wyjaśnienie najważniejszych instytucji prawa karnego, cywilnego, omówienie sposobów ochrony danych osobowych a także ochrony dóbr osobistych. Z perspektywy przedmiotu edukacja obywatelska, mającego na celu przygotowanie młodych ludzi do funkcjonowania w społeczeństwie obywatelskim, kluczowym działaniem powinno być przekazanie młodym ludziom wiedzy prawnej. Dzięki temu będą oni mogli poznać i zrozumieć swoje prawa i obowiązki, co jest fundamentem świadomego uczestnictwa w społeczeństwie. Umożliwi to także krytyczne myślenie o funkcjonowaniu instytucji państwowych i systemu demokratycznego, a także angażowanie się w działania na rzecz ochrony praw jednostki i społeczności. Wreszcie, znajomość prawa sprzyja rozwijaniu postaw odpowiedzialności i etyki obywatelskiej.

Jednocześnie podkreślenia wymaga przy tym fakt, że w projekcie zostało zaproponowanych bardzo wiele zagadnień, spośród których część powinna znaleźć się w programie przedmiotu historia – mowa tu choćby o zagadnieniu dotyczącym wyjaśnienia wpływ Kościoła katolickiego na proces demokratyzacji życia publicznego w Polsce do 1989 r. Z zaproponowanego programu przedmiotu edukacja obywatelska można wywnioskować, że celem autorów projektu jest wyedukowanie młodych ludzi z zakresu historii najnowszej,

wiedzy o społeczeństwie, a jednocześnie z zagadnień praktycznych wynikających z potrzeby praktycznego przygotowania do życia w społeczeństwie. Choć wszystkie te tematy są istotne z perspektywy młodego człowieka, to część z nich może być nauczana w ramach przedmiotu historia, natomiast w ramach edukacji obywatelskiej niezbędne jest położenie nacisku na to, co jest najbardziej istotne z perspektywy człowieka jako obywatela Polski: praktyczne stosowanie prawa w codzienności, znajomość jego podstawowych instytucji, praw i obowiązków obywatela, zagadnienia związane z samorządnością, z relacją obywatel-państwo. Tymczasem edukacja prawna została w omawianym projekcie zmarginalizowana, a proponowany zakres zagadnień z tego obszaru należy uznać za zdecydowanie niewystarczający. Ponadto większość zagadnień prawnych została umiejscowiona wśród wymagań fakultatywnych, co w praktyce może skutkować tym, iż nie zostaną one w ogóle poruszone podczas zajęć lekcyjnych.

W omawianym projekcie zachodzi ponadto potrzeba doprecyzowania i zmodyfikowania niektórych zagadnień, zwłaszcza w kontekście dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości prawnej w Polsce. Sądownictwo w naszym kraju boryka się z licznymi problemami, które wpływają na jego funkcjonowanie, skutkując niskim zaufaniem społecznym do sądów i urzędów. Wiele osób, zwłaszcza młodych, nie ma wystarczającej wiedzy na temat swoich praw i obowiązków, co prowadzi do poczucia bezsilności i dystansu wobec instytucji prawnych. Wzmacnianie świadomości prawnej wśród młodych ludzi jest zatem kluczowe, aby przygotować ich do aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie obywatelskim.

III. Uwagi szczegółowe

a) Potrzeba przekształcenia wymagań fakultatywnych w wymagania obligatoryjne

Zagadnienia związane z instytucjami prawa karnego, ochroną danych osobowych oraz z ochroną dóbr osobistych, w tym w związku z naruszeniami w Internecie, zostały wymienione w projekcie rozporządzenia wśród wymagań fakultatywnych. Oznacza to więc, że zaprezentowanie tych treści będzie zależało od woli konkretnego nauczyciela, podczas gdy w obecnych realiach nauczanie młodzieży w tym zakresie powinno być obligatoryjne. W dzisiejszym cyfrowym świecie młodzi ludzie często dzielą się swoimi informacjami w Internecie, nie zdając sobie sprawy z potencjalnych zagrożeń. Z uwagi na to niezbędna jest edukacja w zakresie ochrony danych osobowych, co pozwoliłoby uczniom zrozumieć, jakie dane są wrażliwe i jak je chronić, aby uniknąć sytuacji takich jak kradzież tożsamości czy nadużycia finansowe. Znajomość zasad ochrony danych osobowych skutkuje budowaniem świadomości na temat prywatności i bezpieczeństwa w sieci, co jest kluczowe dla przyszłej działalności zawodowej i osobistej młodych ludzi.

Przekazywanie w szkołach średnich wiedzy w zakresie ochrony dóbr osobistych również jest niezwykle istotne, ponieważ pomaga to młodym ludziom zrozumieć znaczenie wartości takich jak godność, dobre imię czy prywatność. W dobie mediów społecznościowych i łatwego dostępu do informacji, są oni często narażeni zwłaszcza na zagrożenia związane z naruszeniem cyberprzemocą. Edukacja w tym zakresie umożliwiłaby młodym ludziom rozpoznawanie sytuacji, w których ich dobra osobiste mogą być zagrożone, a także pozwalałaby im na skuteczną obronę swoich praw. Dodatkowo, wiedza na temat ochrony dóbr osobistych rozwija w młodzieży empatię i szacunek wobec innych, co sprzyja budowaniu

prawidłowych relacji interpersonalnych. W konsekwencji, taka edukacja przyczynia się do kształtowania odpowiedzialnych obywateli, którzy są świadomi swoich praw i obowiązków.

Z kolei wiedza z zakresu prawa karnego, w tym znajomość konsekwencji działań przestępczych, może pomóc młodym ludziom podejmować lepsze decyzje i unikać sytuacji, które mogą prowadzić do konfliktów z prawem. Ponadto, edukacja w tym zakresie sprzyja rozwijaniu postaw odpowiedzialności społecznej oraz krytycznego myślenia wobec działań przestępczych, a także zwiększa zrozumienie dla systemu sprawiedliwości i jego roli w społeczeństwie. Wreszcie, znajomość przepisów prawa karnego może wspierać młodzież w obronie swoich praw i zrozumieniu mechanizmów przemocowych.

Jednocześnie należy wskazać, że z uwagi na zbyt ogólne sformułowanie pkt 2 wymagań fakultatywnych w ramach działu Demokracja i prawo (dotyczącego instytucji prawa karnego) nie sposób zweryfikować, czy zakres proponowanych zagadnień będzie odpowiedni do potrzeb młodych ludzi. W ramach tego obszaru wymagań warto przedstawić młodym ludziom m.in. prawa i obowiązki pokrzywdzonego i oskarżonego, a także scharakteryzować najpopularniejsze przestępstwa oraz wskazać, jakie działania powinna podjąć osoba, która padła ofiarą przestępstwa bądź ma podejrzenie jego popełnienia.

b) Potrzeba modyfikacji wymagań obligatoryjnych

Wśród wymagań obligatoryjnych wymienionych w dziale II (str. 14 projektu) w pkt 6 wskazane zostało wymaganie: *„opisuje cechy dobrego prawa i na przykładzie wybranych problemów prawnych wyjaśnia znaczenie najważniejszych dla młodzieży i młodych dorosłych instytucji prawa cywilnego i rodzinnego”*. W ocenie autorów opinii, punkt ten wymaga modyfikacji i doprecyzowania. Nie zostało bowiem wyjaśnione, jakie instytucje prawa cywilnego należy uznać za najważniejsze dla młodzieży i młodych dorosłych, co w konsekwencji uniemożliwia zweryfikowanie zakresu treści, które miałyby być przekazywane.

Warto zadbać, aby wśród treści z zakresu prawa cywilnego zostały zawarte zagadnienia dotyczące pełnej i częściowej zdolności do czynności prawnych oraz podstawowych umów uregulowanych w prawie cywilnym. Z kolei jeśli chodzi o prawo rodzinne, to młodym ludziom warto przybliżyć między innymi zagadnienia związane z zawieraniem związku małżeńskiego (takie jak obowiązki małżonków oraz rozróżnienie między majątkiem wspólnym i osobistym), a także z kwestiami alimentacyjnymi. Z uwagi na problemy, które dotyczą współcześnie znacznej części młodych ludzi, koniecznym jest omówienie zagadnień związanych z sytuacją dziecka w obliczu rozvodu jego rodziców. Warte przedstawienia są również zagadnienia związane z instytucjonalnym wsparciem rodziny oraz pieczę zastępczą.

c) Potrzeba uzupełnienia wymagań obligatoryjnych

Wśród wymagań obligatoryjnych przewidzianych w programie przedmiotu edukacja obywatelska powinny znaleźć się zagadnienia dotyczące możliwości polubownego rozwiązywania sporów, zwłaszcza poprzez mediacje oraz negocjacje przy udziale

profesjonalnych pełnomocników. Wprawdzie w dziale II zatytułowanym "Szkoła jako wspólnota" zawarty został wśród wymagań fakultatywnych pkt 3 dotyczący mediacji, jednak jedynie w kontekście konfliktów rówieśniczych i szkolnych. Ponownie więc mamy do czynienia jedynie z zagadnieniem fakultatywnym, które w konsekwencji może w ogóle nie zostać poruszone podczas zajęć – podczas gdy jednym z celów kształcenia zaproponowanych w ramach programu przedmiotu edukacja obywatelska jest pozyskanie umiejętności prowadzenia z szacunkiem dla innych dialogu w kwestiach spornych.

Wszelkie zagadnienia z zakresu mediacji – zarówno rówieśniczej jak i mediacji w sprawach cywilnych czy karnych – powinny zostać obowiązkowo poruszone w toku zajęć w ramach przedmiotu edukacja obywatelska. Doświadczenie pokazuje, że strony postępowań sądowych często nie wiedzą o możliwości mediacji, a przede wszystkim nie mają świadomości tego, na czym ona polega i jak przebiega. Zgodnie z przepisami kodeksu postępowania cywilnego, sądy cywilne mają obecnie obowiązek nakłaniania stron do pojednania, mogą też na każdym etapie postępowania skierować je do mediacji. Również w sprawach karnych kładzie się obecnie duży nacisk na polubowne rozwiązywanie sporów – o czym świadczy choćby fakt, że sprawy z oskarżenia prywatnego rozpoczynają się obowiązkowym posiedzeniem pojednawczym.

Osobom wchodzącym w dorosłość należy uzmysłwić, że – zwłaszcza biorąc pod uwagę obecny stan polskich sądów, które są bardzo obciążone – warto podejmować próby polubownego rozwiązywania sporów, zamiast kierowania ich od razu do sądu. Alternatywne metody często prowadzą do szybszego i bardziej efektywnego rozwiązania konfliktów, co pozwala zaoszczędzić cenny czas oraz energię, ponadto są mniej kosztowne i mniej stresujące niż postępowania sądowe.

Konieczne jest przy tym zaproponowanie młodym ludziom aktywności pozwalających na praktyczne zapoznanie się z istotą mediacji oraz jej walorami – na przykład poprzez przeprowadzenie symulacji spotkania mediacyjnego bądź innego rodzaju ćwiczeń w zakresie polubownego rozwiązywania sporów. Innym przykładem aktywności, do jakiego można zaprosić uczniów, może być zaproponowanie wniesienia inicjatywy zmiany statutu szkoły, tak aby mediacja została w nim wskazana jako zalecana forma rozwiązywania sporów.

d) Potrzeba wyjaśnienia roli profesjonalnych pełnomocników

Niezbędne jest podkreślenie w ramach przedmiotu edukacja obywatelska roli istotnego wsparcia, jakie młodym ludziom mogą zapewnić profesjonalni pełnomocnicy – adwokaci. Jest to istotne zwłaszcza z uwagi na okoliczność, że w obecnym stanie prawnym kancelarię prawną może prowadzić każdy podmiot, również osoba nieposiadająca nawet wykształcenia prawniczego. W sytuacji, gdy młodzi ludzie stają w obliczu trudnych wyzwań prawnych, takich jak choćby problemy z najmem, kwestie dotyczące pracy czy naruszeń dóbr osobistych, fachowa pomoc prawna ma kluczowe znaczenie.

Wsparcie pełnomocnika jest bardzo potrzebne również w obliczu postępowań sądowych. Należy bowiem zwrócić uwagę na to, że otrzymując pierwsze pismo w sprawie, strona postępowania zwykle zostaje zobligowana do odniesienia się do niego w stosunkowo krótkim terminie – w sprawach cywilnych jest to co do zasady 14 dni na złożenie odpowiedzi

na pozew, a w sprawach karnych 7 dni na odpowiedź na akt oskarżenia. Osoba, która staje w obliczu konieczności przygotowania takiego pisma, często nie wie nawet, do kogo może zwrócić się o pomoc. Przeciętny obywatel nie rozróżnia bowiem zawodu prawnika, adwokata, radcy prawnego, nie zna różnic pomiędzy uprawnieniami przedstawicieli tych zawodów, a przede wszystkim nie wie, czym różni się kancelaria prawna od kancelarii adwokackiej. Nie ma wiedzy na temat tego, jakie czynności może podjąć w sprawie profesjonalny pełnomocnik – na przykład, że w odróżnieniu od osoby, która nie ukończyła aplikacji, adwokat może reprezentować stronę w postępowaniu sądowym.

Adwokaci jako specjaliści w dziedzinie prawa, nie tylko dysponują odpowiednią wiedzą i doświadczeniem, ale również potrafią skutecznie reprezentować interesy swoich klientów w skomplikowanych sprawach. Ich profesjonalizm i znajomość przepisów prawa pozwalają na szybsze i bardziej efektywne rozwiązanie problemów, co jest szczególnie ważne dla młodych ludzi, którzy często mogą czuć się zagubieni w gąszczu przepisów czy procedur. Ponadto, profesjonalny pełnomocnik może pełnić rolę doradcy, pomagając młodym ludziom nie tylko w zrozumieniu ich praw, ale także w podejmowaniu właściwych decyzji w trudnych sytuacjach, które mogą mieć konsekwencje prawne. To wsparcie ma ogromne znaczenie w kontekście budowania pewności siebie i umiejętności radzenia sobie z problemami prawnymi.

Niebezpieczeństwo związane z funkcjonowaniem na rynku prawnym wielu kancelarii prawnych, które mogą być prowadzone nawet przez osoby nieposiadające wykształcenia prawnego, skutkuje koniecznością starannego wyboru pełnomocników. Osoby bez odpowiednich kwalifikacji prawniczych nie są w stanie skutecznie doradzić czy reprezentować interesów klientów, co może prowadzić do niekorzystnych konsekwencji, często nieodwracalnych. Z tego względu młodzi ludzie powinni być uświadamiani w zakresie różnicy, jaką niesie ze sobą współpraca z profesjonalistą, który posiada odpowiednie wykształcenie w dziedzinie prawa oraz może reprezentować ich w toku postępowania sądowego.

e) Potrzeba uzupełnienia wymagań szczegółowych

Na stronie 24 projektu przedstawione zostały proponowane działania obywatelskie, które młodzi ludzie mogą podjąć w ramach nauki przedmiotu edukacja obywatelska. W ocenie autorów opinii brak jest jednak wśród zaproponowanych aktywności takich, które ułatwią przyswojenie wiedzy prawnej. Uczniom warto zaproponować na przykład: przeprowadzenie symulacji mediacji, przygotowanie projektów podstawowych pism w sprawach cywilnych i karnych, takich jak np. zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstw, a także sporządzenie pisma do Rzecznika Praw Dziecka, Rzecznika Praw Obywatelskich czy też Rzecznika Praw Konsumentów.

IV. Podsumowanie

Proponowany obecnie w programie przedmiotu edukacja obywatelska zakres zagadnień związanych z prawem nie jest wystarczający, biorąc pod uwagę aktualne realia prawne w Polsce. W dobie dynamicznych zmian legislacyjnych oraz znacznego obciążenia sądów, młodzi ludzie potrzebują nie tylko ogólnych podstawowych informacji, ale także

pogłębionej wiedzy dotyczącej konkretnych przepisów, procedur oraz ich praktycznego zastosowania w życiu codziennym. Edukacja prawna powinna obejmować zarówno podstawy prawa cywilnego, karnego, jak i administracyjnego, a także kwestie związane z prawami człowieka, obywatelskimi oraz lokalnym samorządem.

W ramach obecnej propozycji większość zagadnień prawnych zostało określonych jako fakultatywne, co w praktyce będzie skutkowało tym, że kwestie prawne zostaną poruszone w ramach programu tego przedmiotu jedynie w minimalnym zakresie, zupełnie niewystarczającym z perspektywy młodych ludzi. Zagadnienia te, jako kluczowe z punktu widzenia społeczeństwa, a także jednostek – młodych ludzi stojących u progu dorosłości, powinny w całości znaleźć się wśród wymagań fakultatywnych.

Kompleksowa edukacja prawna młodych ludzi będzie miała pozytywny wpływ nie tylko na ich indywidualny rozwój, jak kształtowanie odpowiednich postaw obywatelskich czy umiejętności radzenia sobie w sytuacjach konfliktowych, lecz w konsekwencji również pozwoli na odciążenie polskiego sądownictwa. Wyposażenie młodzieży w wiedzę prawną przyczyni się do zmniejszenia liczby spraw kierowanych do sądów, jako że lepsza znajomość prawa oraz świadomość własnych praw i obowiązków przekona obywateli do podejmowania prób rozwiązywania problemów na drodze mediacji lub negocjacji, a także do konsultowania zagadnień prawnych z profesjonalnymi pełnomocnikami. Ponadto, wzmocnienie edukacji obywatelskiej i prawnej w szkołach może przyczynić się do budowy społeczeństwa bardziej świadomego swoich praw, co z kolei doprowadzi do zwiększenia zaufania obywateli do instytucji prawnych oraz do wymiaru sprawiedliwości.

Z uwagi na wskazane wyżej okoliczności, zachodzi potrzeba dostosowania programu przedmiotu edukacja obywatelska do współczesnych wyzwań społecznych i prawnych. Ze względu na to niezbędne jest zmodyfikowanie zaproponowanego programu poprzez położenie nacisku na zagadnienia związane z umiejętnościami niezbędnymi z punktu widzenia młodych ludzi jako osób, które wkrótce uzyskają pełną zdolność do czynności prawnych.

Dodatkowo warto wprowadzić elementy praktyczne, takie jak symulacje mediacji czy warsztaty z prawnikami. Taka interaktywna forma nauczania pozwoli młodzieży na lepsze zrozumienie funkcjonowania systemu prawnego oraz na rozwijanie krytycznego myślenia, co jest fundamentalne w obliczu skomplikowanej rzeczywistości prawnej. W konsekwencji pozwoli to na osiągnięcie celu przedmiotu edukacja obywatelska, wskazanego na stronie 2 projektu opinii, jakim jest *„przygotowanie uczniów do świadomego i odpowiedzialnego zaangażowania obywatelskiego w społeczeństwie demokratycznym”*.

Uwagi opracowała:

adw. dr Agata Koschel-Sturzbecher

Uwagi Instytutu Legislacji i Prac Parlamentarnych przy Naczelnej Radzie Adwokackiej
do projektu rozporządzenia zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej
wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego
dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością w stopniu umiarkowanym
lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego
dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego
dla szkoły policealnej (nr 42 w wykazie prac legislacyjnych Ministra Edukacji)

I. Przedmiot opinii

Przedmiotem niniejszej opinii jest projekt rozporządzenia w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (nr 42 w wykazie prac legislacyjnych Ministra Edukacji). Opinia zawiera uwagi Instytutu Legislacji przy Naczelnej Radzie Adwokackiej formułowane w ramach konsultacji publicznych.

II. Uwagi ogólne

Projektowane rozporządzenie obejmuje zmiany w zakresie podstawy programowej kształcenia ogólnego m.in. dla branżowej szkoły I stopnia. Zmiany te miałyby polegać m.in. na wprowadzeniu przedmiotu „edukacja obywatelska”, którego celami kształcenia są: rozumienie sfery publicznej, rozumienie oraz poszanowanie wartości i zasad demokracji, zainteresowanie sferą publiczną i posiadanie własnych opinii, poszanowanie opinii innych osób, zaangażowanie obywatelskie oraz wpływanie na władze publiczne i interakcje państwo-obywatel.

W projekcie przedstawione zostały szczegółowe wymagania dotyczące wiedzy i umiejętności uczniów. Z aprobatą należy przyjąć fakt, że wśród nich (zwłaszcza w dziale IV. Demokracja i prawo oraz w dziale V. Polska – Władza, świat polityki i sfera publiczna) wymienione zostały umiejętności związane z obszarem zagadnień prawnych, m.in. omówienie umowy o pracę i umów cywilnoprawnych, wyjaśnienie najważniejszych instytucji prawa karnego, cywilnego, omówienie sposobów ochrony danych osobowych a także ochrony dóbr osobistych. Z perspektywy przedmiotu edukacja obywatelska, mającego na celu przygotowanie młodych ludzi do funkcjonowania w społeczeństwie obywatelskim, kluczowym działaniem powinno być przekazanie młodym ludziom wiedzy prawnej. Dzięki temu będą oni mogli poznać i zrozumieć swoje prawa i obowiązki, co jest fundamentem świadomego uczestnictwa w społeczeństwie. Umożliwi to także krytyczne myślenie o funkcjonowaniu instytucji państwowych i systemu demokratycznego, a także angażowanie się w działania na rzecz ochrony praw jednostki i społeczności. Wreszcie, znajomość prawa sprzyja rozwijaniu postaw odpowiedzialności i etyki obywatelskiej.

Jednocześnie podkreślenia wymaga przy tym fakt, że w projekcie zostało zaproponowanych bardzo wiele zagadnień, spośród których część powinna znaleźć się w programie przedmiotu historia – mowa tu choćby o zagadnieniu dotyczącym wyjaśnienia wpływ Kościoła katolickiego na proces demokratyzacji życia publicznego w Polsce do 1989 r. Z zaproponowanego programu przedmiotu edukacja obywatelska można wywnioskować, że celem autorów projektu jest wyedukowanie młodych ludzi z zakresu historii najnowszej, wiedzy o społeczeństwie, a jednocześnie z zagadnień praktycznych wynikających z potrzeby praktycznego przygotowania do życia w społeczeństwie. Choć wszystkie te tematy są istotne z perspektywy młodego człowieka, to część z nich może być nauczana w ramach przedmiotu historia, natomiast w ramach edukacji obywatelskiej niezbędne jest położenie nacisku na to, co jest najbardziej istotne z perspektywy człowieka jako obywatela Polski: praktyczne stosowanie prawa w codzienności, znajomość jego podstawowych instytucji, praw i obowiązków obywatela, zagadnienia związane z samorządnością, z relacją obywatel-państwo. Tymczasem edukacja prawna została w omawianym projekcie zmarginalizowana, a proponowany zakres zagadnień z tego obszaru należy uznać za zdecydowanie niewystarczający. Ponadto większość zagadnień prawnych została umiejscowiona wśród wymagań fakultatywnych, co w praktyce może skutkować tym, iż nie zostaną one w ogóle poruszone podczas zajęć lekcyjnych.

W omawianym projekcie zachodzi ponadto potrzeba doprecyzowania i zmodyfikowania niektórych zagadnień, zwłaszcza w kontekście dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości prawnej w Polsce. Sądownictwo w naszym kraju boryka się z licznymi problemami, które wpływają na jego funkcjonowanie, skutkując niskim zaufaniem społecznym do sądów i urzędów. Wiele osób, zwłaszcza młodych, nie ma wystarczającej wiedzy na temat swoich praw i obowiązków, co prowadzi do poczucia bezsilności i dystansu wobec instytucji prawnych. Wzmacnianie świadomości prawnej wśród młodych ludzi jest zatem kluczowe, aby przygotować ich do aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie obywatelskim.

III. Uwagi szczegółowe

a) Potrzeba przekształcenia wymagań fakultatywnych w wymagania obligatoryjne

Zagadnienia związane z instytucjami prawa karnego, ochroną danych osobowych oraz z ochroną dóbr osobistych, w tym w związku z naruszeniami w Internecie, zostały wymienione w projekcie rozporządzenia wśród wymagań fakultatywnych. Oznacza to więc, że zaprezentowanie tych treści będzie zależało od woli konkretnego nauczyciela, podczas gdy w obecnych realiach nauczanie młodzieży w tym zakresie powinno być obligatoryjne. W dzisiejszym cyfrowym świecie młodzi ludzie często dzielą się swoimi informacjami w Internecie, nie zdając sobie sprawy z potencjalnych zagrożeń. Z uwagi na to niezbędna jest edukacja w zakresie ochrony danych osobowych, co pozwoliłoby uczniom zrozumieć, jakie dane są wrażliwe i jak je chronić, aby uniknąć sytuacji takich jak kradzież tożsamości czy nadużycia finansowe. Znajomość zasad ochrony danych osobowych skutkuje budowaniem świadomości na temat prywatności i bezpieczeństwa w sieci, co jest kluczowe dla przyszłej działalności zawodowej i osobistej młodych ludzi.

Przekazywanie w szkołach branżowych I stopnia wiedzy w zakresie ochrony dóbr osobistych również jest niezwykle istotne, ponieważ pomaga to młodym ludziom zrozumieć

znaczenie wartości takich jak godność, dobre imię czy prywatność. W dobie mediów społecznościowych i łatwego dostępu do informacji, są oni często narażeni zwłaszcza na zagrożenia związane z naruszeniem cyberprzemocą. Edukacja w tym zakresie umożliwiłaby młodym ludziom rozpoznawanie sytuacji, w których ich dobra osobiste mogą być zagrożone, a także pozwalałaby im na skuteczną obronę swoich praw. Dodatkowo, wiedza na temat ochrony dóbr osobistych rozwija w młodzieży empatię i szacunek wobec innych, co sprzyja budowaniu prawidłowych relacji interpersonalnych. W konsekwencji, taka edukacja przyczynia się do kształtowania odpowiedzialnych obywateli, którzy są świadomi swoich praw i obowiązków.

Z kolei wiedza z zakresu prawa karnego, w tym znajomość konsekwencji działań przestępczych, może pomóc młodym ludziom podejmować lepsze decyzje i unikać sytuacji, które mogą prowadzić do konfliktów z prawem. Ponadto, edukacja w tym zakresie sprzyja rozwijaniu postaw odpowiedzialności społecznej oraz krytycznego myślenia wobec działań przestępczych, a także zwiększa zrozumienie dla systemu sprawiedliwości i jego roli w społeczeństwie. Wreszcie, znajomość przepisów prawa karnego może wspierać młodzież w obronie swoich praw i zrozumieniu mechanizmów przemocowych.

Jednocześnie należy wskazać, że z uwagi na zbyt ogólne sformułowanie pkt 2 wymagań fakultatywnych w ramach działu Demokracja i prawo (dotyczącego instytucji prawa karnego) nie sposób zweryfikować, czy zakres proponowanych zagadnień będzie odpowiedni do potrzeb młodych ludzi. W ramach tego obszaru wymagań warto przedstawić młodym ludziom m.in. prawa i obowiązki pokrzywdzonego i oskarżonego, a także scharakteryzować najpopularniejsze przestępstwa oraz wskazać, jakie działania powinna podjąć osoba, która padła ofiarą przestępstwa bądź ma podejrzenie jego popełnienia.

b) Potrzeba modyfikacji wymagań obligatoryjnych

Wśród wymagań obligatoryjnych wymienionych w dziale II (str. 14 projektu) w pkt 6 wskazane zostało wymaganie: *„opisuje cechy dobrego prawa i na przykładzie wybranych problemów prawnych wyjaśnia znaczenie najważniejszych dla młodzieży i młodych dorosłych instytucji prawa cywilnego i rodzinnego”*. W ocenie autorów opinii, punkt ten wymaga modyfikacji i doprecyzowania. Nie zostało bowiem wyjaśnione, jakie instytucje prawa cywilnego należy uznać za najważniejsze dla młodzieży i młodych dorosłych, co w konsekwencji uniemożliwia zweryfikowanie zakresu treści, które miałyby być przekazywane.

Warto zadbać, aby wśród treści z zakresu prawa cywilnego zostały zawarte zagadnienia dotyczące pełnej i częściowej zdolności do czynności prawnych oraz podstawowych umów uregulowanych w prawie cywilnym. Z kolei jeśli chodzi o prawo rodzinne, to młodym ludziom warto przybliżyć między innymi zagadnienia związane z zawieraniem związku małżeńskiego (takie jak obowiązki małżonków oraz rozróżnienie między majątkiem wspólnym i osobistym), a także z kwestiami alimentacyjnymi. Z uwagi na problemy, które dotyczą współcześnie znacznej części młodych ludzi, koniecznym jest omówienie zagadnień związanych z sytuacją dziecka w obliczu rozvodu jego rodziców. Warte przedstawienia są również zagadnienia związane z instytucjonalnym wsparciem rodziny oraz pieczę zastępczą.

c) Potrzeba uzupełnienia wymagań programowych

Wśród wymagań obligatoryjnych przewidzianych w programie przedmiotu edukacja obywatelska powinny znaleźć się zagadnienia dotyczące możliwości polubownego rozwiązywania sporów, zwłaszcza poprzez mediacje oraz negocjacje przy udziale profesjonalnych pełnomocników. Wprawdzie w dziale II zatytułowanym "Szkoła jako wspólnota" zawarty został wśród wymagań fakultatywnych pkt 3 dotyczący mediacji, jednak jedynie w kontekście konfliktów rówieśniczych i szkolnych. Ponownie więc mamy do czynienia jedynie z zagadnieniem fakultatywnym, które w konsekwencji może w ogóle nie zostać poruszone podczas zajęć – podczas gdy jednym z celów kształcenia zaproponowanych w ramach programu przedmiotu edukacja obywatelska jest pozyskanie umiejętności prowadzenia z szacunkiem dla innych dialogu w kwestiach spornych.

Wszelkie zagadnienia z zakresu mediacji – zarówno rówieśniczej jak i mediacji w sprawach cywilnych czy karnych – powinny zostać obowiązkowo poruszone w toku zajęć w ramach przedmiotu edukacja obywatelska. Doświadczenie pokazuje, że strony postępowań sądowych często nie wiedzą o możliwości mediacji, a przede wszystkim nie mają świadomości tego, na czym ona polega i jak przebiega. Zgodnie z przepisami kodeksu postępowania cywilnego, sądy cywilne mają obecnie obowiązek nakłaniania stron do pojednania, mogą też na każdym etapie postępowania skierować je do mediacji. Również w sprawach karnych kładzie się obecnie duży nacisk na polubowne rozwiązywanie sporów – o czym świadczy choćby fakt, że sprawy z oskarżenia prywatnego rozpoczynają się obowiązkowym posiedzeniem pojednawczym.

Osobom wchodzącym w dorosłość należy uzmysłwić, że – zwłaszcza biorąc pod uwagę obecny stan polskich sądów, które są bardzo obciążone – warto podejmować próby polubownego rozwiązywania sporów, zamiast kierowania ich od razu do sądu. Alternatywne metody często prowadzą do szybszego i bardziej efektywnego rozwiązania konfliktów, co pozwala zaoszczędzić cenny czas oraz energię, ponadto są mniej kosztowne i mniej stresujące niż postępowania sądowe.

Konieczne jest przy tym zaproponowanie młodym ludziom aktywności pozwalających na praktyczne zapoznanie się z istotą mediacji oraz jej walorami – na przykład poprzez przeprowadzenie symulacji spotkania mediacyjnego bądź innego rodzaju ćwiczeń w zakresie polubownego rozwiązywania sporów. Innym przykładem aktywności, do jakiego można zaprosić uczniów, może być zaproponowanie wniesienia inicjatywy zmiany statutu szkoły, tak aby mediacja została w nim wskazana jako zalecana forma rozwiązywania sporów.

Z niewiadomych przyczyn wymagania programowe przewidziane dla uczniów szkół branżowych I stopnia zostały ograniczone względem wymagań stawianych uczniom liceów ogólnokształcących, techników oraz szkół branżowych II stopnia, przedstawionych w projekcie rozporządzenia zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (nr 41 w wykazie prac legislacyjnych Ministra Edukacji). Uczniowie szkół branżowych I stopnia powinni nabyć wiedzę prawną w takim samym zakresie, jak ich rówieśnicy z innych szkół, z uwagi na fakt, że w dorosłym życiu będą mierzyć się z podobnymi problemami prawnymi. Zaskakujące

jest zwłaszcza nieuwzględnienie w punkcie 8 działu II, obejmującym zagadnienia dotyczące umowy o pracę i umów cywilnoprawnych, tematu możliwości ochrony praw za pośrednictwem związków zawodowych – który to temat został zawarty w tożsamym punkcie wskazanego wyżej rozporządzenia. Takie różnicowanie jest niczym nieuzasadnione i za skutkowałoby pokrzywdzeniem uczniów szkół branżowych I stopnia z uwagi na nieuzyskanie przez nich wiedzy o możliwości skorzystania ze wsparcia związków zawodowych.

Ponadto w programie dla uczniów szkół branżowych I stopnia nie zostały przewidziane wymogi zawarte w ww. Rozporządzeniu, dotyczące wyjaśniania idei hierarchii źródeł prawa w systemie prawnym Rzeczypospolitej Polskiej oraz przedstawiania przebiegu procesu legislacyjnego w Polsce. W obecnej sytuacji prawnej w Polsce, zwłaszcza z uwagi na częste zmiany obowiązujących przepisów, wiedza na temat źródeł prawa i przebiegu procesu legislacyjnego jest niezbędna dla zrozumienia funkcjonowania systemu prawnego oraz możliwości zweryfikowania jego prawidłowości.

d) Potrzeba wyjaśnienia roli profesjonalnych pełnomocników

Niezbędne jest podkreślenie w ramach przedmiotu edukacja obywatelska roli istotnego wsparcia, jakie młodym ludziom mogą zapewnić profesjonalni pełnomocnicy – adwokaci. Jest to istotne zwłaszcza z uwagi na okoliczność, że w obecnym stanie prawnym kancelarię prawną może prowadzić każdy podmiot, również osoba nieposiadająca nawet wykształcenia prawniczego. W sytuacji, gdy młodzi ludzie stają w obliczu trudnych wyzwań prawnych, takich jak choćby problemy z najmem, kwestie dotyczące pracy czy naruszeń dóbr osobistych, fachowa pomoc prawna ma kluczowe znaczenie.

Wsparcie pełnomocnika jest bardzo potrzebne również w obliczu postępowań sądowych. Należy bowiem zwrócić uwagę na to, że otrzymując pierwsze pismo w sprawie, strona postępowania zwykle zostaje zobligowana do odniesienia się do niego w stosunkowo krótkim terminie – w sprawach cywilnych jest to co do zasady 14 dni na złożenie odpowiedzi na pozew, a w sprawach karnych 7 dni na odpowiedź na akt oskarżenia. Osoba, która staje w obliczu konieczności przygotowania takiego pisma, często nie wie nawet, do kogo może zwrócić się o pomoc. Przeciętny obywatel nie rozróżnia bowiem zawodu prawnika, adwokata, radcy prawnego, nie zna różnic pomiędzy uprawnieniami przedstawicieli tych zawodów, a przede wszystkim nie wie, czym różni się kancelaria prawna od kancelarii adwokackiej. Nie ma wiedzy na temat tego, jakie czynności może podjąć w sprawie profesjonalny pełnomocnik – na przykład, że w odróżnieniu od osoby, która nie ukończyła aplikacji, adwokat może reprezentować stronę w postępowaniu sądowym.

Adwokaci jako specjaliści w dziedzinie prawa, nie tylko dysponują odpowiednią wiedzą i doświadczeniem, ale również potrafią skutecznie reprezentować interesy swoich klientów w skomplikowanych sprawach. Ich profesjonalizm i znajomość przepisów prawa pozwalają na szybsze i bardziej efektywne rozwiązanie problemów, co jest szczególnie ważne dla młodych ludzi, którzy często mogą czuć się zagubieni w gąszczu przepisów czy procedur. Ponadto, profesjonalny pełnomocnik może pełnić rolę doradcy, pomagając młodym ludziom nie tylko w zrozumieniu ich praw, ale także w podejmowaniu właściwych decyzji w trudnych sytuacjach,

które mogą mieć konsekwencje prawne. To wsparcie ma ogromne znaczenie w kontekście budowania pewności siebie i umiejętności radzenia sobie z problemami prawnymi.

Niebezpieczeństwo związane z funkcjonowaniem na rynku prawnym wielu kancelarii prawnych, które mogą być prowadzone nawet przez osoby nieposiadające wykształcenia prawnego, skutkuje koniecznością starannego wyboru pełnomocników. Osoby bez odpowiednich kwalifikacji prawniczych nie są w stanie skutecznie doradzić czy reprezentować interesów klientów, co może prowadzić do niekorzystnych konsekwencji, często nieodwracalnych. Z tego względu młodzi ludzie powinni być uświadamiani w zakresie różnicy, jaką niesie ze sobą współpraca z profesjonalistą, który posiada odpowiednie wykształcenie w dziedzinie prawa oraz może reprezentować ich w toku postępowania sądowego.

e) Potrzeba uzupełnienia wymagań szczegółowych

Na stronie 24 projektu przedstawione zostały proponowane działania obywatelskie, które młodzi ludzie mogą podjąć w ramach nauki przedmiotu edukacja obywatelska. W ocenie autorów opinii brak jest jednak wśród zaproponowanych aktywności takich, które ułatwią przyswojenie wiedzy prawnej. Uczniom warto zaproponować na przykład: przeprowadzenie symulacji mediacji, przygotowanie projektów podstawowych pism w sprawach cywilnych i karnych, takich jak np. zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstw, a także sporządzenie pisma do Rzecznika Praw Dziecka, Rzecznika Praw Obywatelskich czy też Rzecznika Praw Konsumentów.

IV. Podsumowanie

Proponowany obecnie w programie przedmiotu edukacja obywatelska zakres zagadnień związanych z prawem nie jest wystarczający, biorąc pod uwagę aktualne realia prawne w Polsce. W dobie dynamicznych zmian legislacyjnych oraz znacznego obciążenia sądów, młodzi ludzie potrzebują nie tylko ogólnych podstawowych informacji, ale także pogłębionej wiedzy dotyczącej konkretnych przepisów, procedur oraz ich praktycznego zastosowania w życiu codziennym. Edukacja prawna powinna obejmować zarówno podstawy prawa cywilnego, karnego, jak i administracyjnego, a także kwestie związane z prawami człowieka, obywatelskimi oraz lokalnym samorządem.

W ramach obecnej propozycji większość zagadnień prawnych zostało określonych jako fakultatywne, co w praktyce będzie skutkować tym, że kwestie prawne zostaną poruszone w ramach programu tego przedmiotu jedynie w minimalnym zakresie, zupełnie niewystarczającym z perspektywy młodych ludzi. Zagadnienia te, jako kluczowe z punktu widzenia społeczeństwa, a także jednostek – młodych ludzi stojących u progu dorosłości, powinny w całości znaleźć się wśród wymagań fakultatywnych.

Kompleksowa edukacja prawna młodych ludzi będzie miała pozytywny wpływ nie tylko na ich indywidualny rozwój, jak kształtowanie odpowiednich postaw obywatelskich czy umiejętności radzenia sobie w sytuacjach konfliktowych, lecz w konsekwencji również pozwoli na odciążenie polskiego sądownictwa. Wyposażenie młodzieży w wiedzę prawną przyczyni się

do zmniejszenia liczby spraw kierowanych do sądów, jako że lepsza znajomość prawa oraz świadomość własnych praw i obowiązków przekona obywateli do podejmowania prób rozwiązywania problemów na drodze mediacji lub negocjacji, a także do konsultowania zagadnień prawnych z profesjonalnymi pełnomocnikami. Ponadto, wzmocnienie edukacji obywatelskiej i prawnej w szkołach może przyczynić się do budowy społeczeństwa bardziej świadomego swoich praw, co z kolei doprowadzi do zwiększenia zaufania obywateli do instytucji prawnych oraz do wymiaru sprawiedliwości.

Z uwagi na wskazane wyżej okoliczności, zachodzi potrzeba dostosowania programu przedmiotu edukacja obywatelska do współczesnych wyzwań społecznych i prawnych. Ze względu na to niezbędne jest zmodyfikowanie zaproponowanego programu poprzez położenie nacisku na zagadnienia związane z umiejętnościami niezbędnymi z punktu widzenia młodych ludzi jako osób, które wkrótce uzyskają pełną zdolność do czynności prawnych.

Dodatkowo warto wprowadzić elementy praktyczne, takie jak symulacje mediacji czy warsztaty z prawnikami. Taka interaktywna forma nauczania pozwoli młodzieży na lepsze zrozumienie funkcjonowania systemu prawnego oraz na rozwijanie krytycznego myślenia, co jest fundamentalne w obliczu skomplikowanej rzeczywistości prawnej. W konsekwencji pozwoli to na osiągnięcie celu przedmiotu edukacja obywatelska, wskazanego na stronie 2 projektu opinii, jakim jest *„przygotowanie uczniów do świadomego i odpowiedzialnego zaangażowania obywatelskiego w społeczeństwie demokratycznym”*.

Uwagi opracowała:

adw. dr Agata Koschel-Sturzbecher